

Adviesdocument 740

Project: Cultuurhistorisch adviesdocument Herinrichting Bulder Aa, traject Kleine Bruggen - Renheide

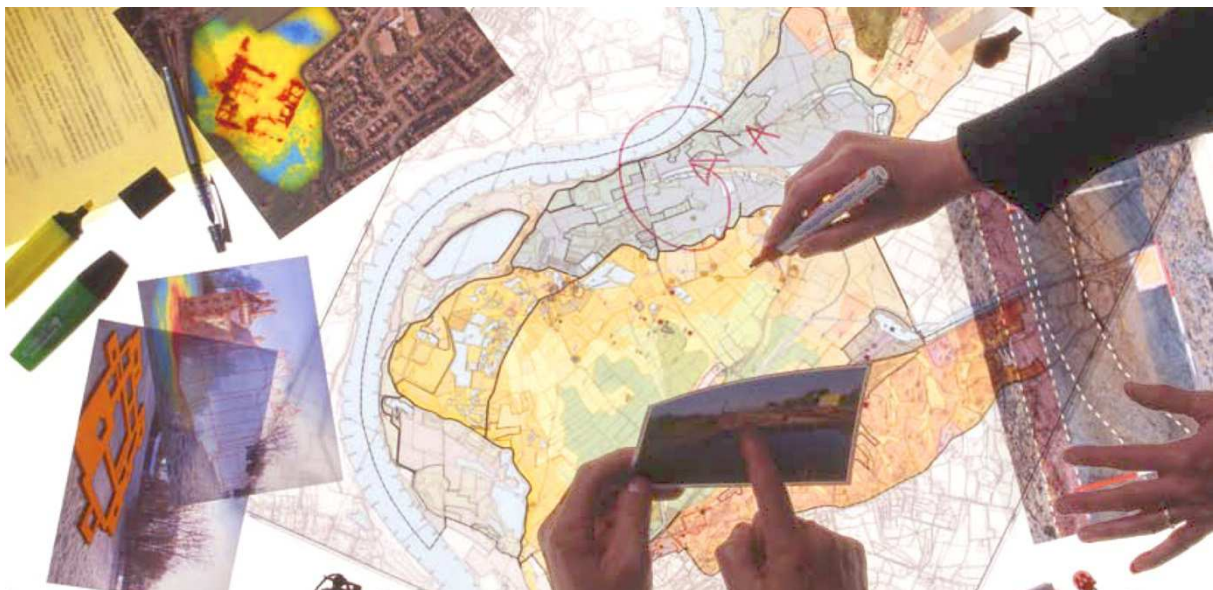
Projectcode: 22742MAABU

Opdrachtgever: Waterschap De Dommel

Auteur: drs. N. Sprengers

Autorisatie: drs. J. Roymans

Datum: 11 februari 2015

ADVIES CULTUURHISTORISCH ONDERZOEK

Inleiding

In opdracht van Waterschap De Dommel heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau een cultuurhistorisch¹ adviesdocument opgesteld voor plangebied de Bulder Aa in de gemeenten Cranendonck en Heeze-Leende (zie figuur 1). Onderhavig onderzoek was noodzakelijk in het kader van de toekomstige bestemmingsplanwijziging voor het plangebied.

Doel en opzet van het project

In het projectplan voor het plangebied staan de verschillende doelen voor het plangebied opgesomd. Hiertoe behoort onder meer de aanleg van een meer slingerende beek met smaller beekprofiel om deze vispasseerbaar te maken en het natuurlijke karakter hiervan terug te brengen. Daarnaast zullen er langs de beek ook moeraszones en vochtige hooilanden worden aangelegd met als doel het creëren van meer diversiteit in het habitat van dieren- en plantensoorten (zie figuur 2). Naast het herstel van de beek worden hiervoor diverse slootjes gedempt en wordt op enkele percelen ook de fosfaatrijke bovengrond ontgraven om schralere bodemcondities te creëren. Dit alles heeft tot doel om zowel de verdrogingsproblematiek in het projectgebied te bestrijden, de beek natuurlijker en vispasseerbaar te maken en het leefgebied voor flora en fauna te vergroten.

Cultuurhistorische context

Locatiegegevens plangebied

- type onderzoek: cultuurhistorische studie
- bevoegd gezag: gemeenten Cranendonck en Heeze-Leende
- adviseur bevoegd gezag: Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (mevr. drs. R. Berkvens)
- provincie: Noord-Brabant
- gemeente: Cranendonck; Heeze-Leende
- plaats & toponiem: Bulder Aa
- kaartbladnummer volgens topografische kaart 1:25.000: 57G
- coördinaten(centrum-): 167.977 / 366.654
- ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: niet van toepassing (aanvulling op archeologische bureaustudie van The Missing Link: CIS 41552)
- ARCHIS-vondstmeldingsnummer: niet van toepassing

¹ Hoewel archeologie kan worden beschouwd als een onderdeel van cultuurhistorie in ruime zin, zal dit specifieke deelaspect niet nader worden behandeld in onderhavig adviesdocument. De omgang met archeologische waarden binnen het plangebied dient nog nader te worden vastgesteld in een Programma van Eisen voor een archeologische begeleiding in het plangebied (zie ook Berkvens, 2012: Advies Archeologische Monumentenzorg 2012-nr. 43).

Cultuurhistorische elementen

Ten behoeve van de studie van cultuurhistorische elementen in het plangebied is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- CultuurHistorische Waardenkaart (CHW),
- Erfgoedkaart van de gemeente Cranendonck en Heeze-Leende²,
- Historische kaarten (www.watwaswaar.nl)

Historische bouwwerken komen niet (meer) voor in het plangebied. Direct ten oosten van het plangebied, langs de weg d' Aasdonken, staat nog een hardstenen grenspaal uit 1765 ter afscheiding van heerlijkheid Hees en Leen enerzijds en de baronie Cranendonck anderzijds. Oorspronkelijk bevond er zich in het uiterste westen van het plangebied, langs de Raadbroekweg, de omgrachte hoeve Raadbroek (zie figuur 3). Deze hoeve is in de loop van de twintigste eeuw verdwenen en dateert vermoedelijk uit de Nieuwe tijd. Het mag echter niet worden uitgesloten dat deze hoeve een laat-middeleeuwse voorloper heeft.

Direct ten zuidwesten van het plangebied ligt het landgoed Cranendonck en ten zuidoosten bevindt zich de historische kern van Maarheeze. De historische groenstructuren die langs de beek staan aangeduid op de CHW zijn in feite grotendeels jonge heideontginningen. Moerassige gebieden en heidearealen zijn vanaf de late negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw in het plangebied aangeplant als productiebos (brandhout, mijnhout).

Historisch-geografische evolutie van het plangebied

Het oorspronkelijke laatmiddeleeuwse landschap in de omgeving van het plangebied werd gedomineerd door uitgestrekte natte heidevelden. Op de hogere dekzandkoppen, kwamen de oude akkerarealen voor en hier ontstonden ook de eerst historische kernen in het gebied. Hierbij moet gedacht worden aan de historische kernen van onder meer Maarheeze en Leende. Het beekdal van de Bulder Aa bestond in eerste instantie uit moerassige gronden en natte graslanden. Onder invloed van een intensivering van de landbouw worden ook de beekdalen vanaf de Late Middeleeuwen / Nieuwe tijd mee ingeschakeld in het landbouwsysteem. Haaks op de beekloop werden smalle percelen grasland aangelegd die door perceelsgreppels enigszins ontwaterd werden (zgn. beemdenlandschap). Deze gronden werden gebruikt als hooi- en grasland voor de groeiende veestapel. De mest van deze runderen werd tot slot benut om de vruchtbaarheid van de akkers op peil te houden.

Op de kadastrale minuut uit 1830 is nog duidelijk de omgrachte hoeve Raadbroek zichtbaar op de rand van het beekdal (zie figuur 4). Het plangebied maakt deel uit van het beekdallandschap van de Bulder Aa dat gekenmerkt wordt door een beemdenstructuur omgeven door een moerassige heide- en vennengebied (zie figuur 5). Veranderingen in het natuurlijke landschap treden pas op vanaf het begin van de twintigste eeuw onder invloed van kunstmest. Rond 1915 zijn een groot aantal beemdenpercelen omgezet naar akkerland. De natte omstandigheden in het beekdal zorgen er echter voor dat deze nieuwe landbouwontginningen snel worden opgegeven. In 1931 blijken deze percelen opnieuw in gebruik als grasland, wel treedt er een 'vervaging' van de perceelsgrenzen op in het

² <https://atlas.odzob.nl/erfgoed/>

beekdal. Daarnaast blijken ook grote delen van het oorspronkelijk moerassige beekdal aangeplant met bos.

Tegen het midden van de twintigste eeuw is de hoeve Raadbroek volledig verdwenen en is het perceel omgezet in landbouwgrond. Grote delen van de beek blijken rond deze periode rechtgetrokken en de eerste aaneengesloten grasland- en akkerpercelen tekenen zich af in het beekdal. Deze ruilverkaveling zet zich gestaag voort in de volgende twee decennia en nu worden ook de omringende heidegebieden aangeplant met naalddhout.

Huidige situatie

In de huidige situatie liggen langs een groot deel van de gekanaliseerde beek akkers en weilanden in (voormalig) agrarisch gebruik. Vooral aan de oostkant tussen de beek en de snelweg A2 liggen grote agrarische percelen. De weidegronden en akkers bestaan uit monoculturen van gras en gewassen. Tussen de weidegronden ten oosten van de beek liggen kleinschalige hakhoutpercelen en bosjes. In deze bossen langs de Buulder Aa bevinden zich nog een aantal oude afgesneden meanders (Waterschap De Dommel, 2014).

Impact van de belangrijkste maatregelen op de aanwezigheid of verdwenen cultuurhistorische relict

Aanleg nieuwe meanders en creatie moerassige laagte

De geplande hermeandering van de beek en de aanleg van een moerassige laagte langs de beek dragen bij tot een herstel van de oorspronkelijke cultuurlandschappelijke context van het plangebied. In dit opzicht versterken ze dan ook de cultuurhistorische waarde van het plangebied.

De graafwerkzaamheden ter hoogte van oude beekmeanders en de aantakking van oude afgesneden meanders op de nieuwe beekloop brengen wel archeologische restricties met zich mee die goed beschreven moeten worden in een Programma van Eisen (PvE) voor de archeologische begeleiding. In oude beeklopen/beekafzettingen kunnen namelijk nog intacte archeologische vindplaatsen voorkomen. Hierbij kan gedacht worden aan beschoeiingen, afvalplaatsen, etc.

Aanleg nieuwe poelen

Het plangebied maakte vroeger deel uit van een uitgestrekt heide- en vennengebied. De nieuwe poelen doen geen afbreuk aan het cultuurhistorische landschap. Ook in het verleden waren er in het beemdenlandschap ongetwijfeld tijdelijk natte depressies.

Maaiveldverlaging

De geplande maaiveldverlaging zal plaatsvinden ter hoogte van recente twintigste eeuwse landbouwontginningen in het landschap. Van nature kwamen in het beekdal geen akkerarealen voor. De bodem was hiervoor veel te nat. Het is pas onder invloed van ontwateringsmaatregelen en het gebruik van kunstmest, dat hier verandering in kwam vanaf de twintigste eeuw.

Uitzondering hierop vormt de directe omgeving van hoeve Raadbroek. Deze locatie is reeds eerder in gebruik als akkerland (negentiende eeuw). Mogelijk was het terrein in eerste instantie een kleine kamponging op de rand van het beekdal met enkele kleine aangrenzende akkerpercelen (zie ook figuur 5) en hooiland voor de runderen in het beekdal. Na het verdwijnen van de hoeve in de eerste helft van de twintigste eeuw is het volledige perceel in gebruik genomen als akkerland en opgehoogd met een jong dek waarbij ook de omgrachting is opgevuld. Hierdoor zijn alle referenties naar de zichtbare cultuurhistorische waarde van de locatie verdwenen uit het landschap, waardoor het terrein nu tot het domein van de archeologie behoort.

Volgens de inrichtingsplannen is ter hoogte van de voormalige hoeve een maaiveldverlaging, alsook de aanleg van een nieuwe poel gepland. Cultuurhistorisch gezien brengt de geplande ontgraving van het recente ophogingsdek (twintigste eeuw) geen vernietiging van het cultuurhistorische landschap met zich mee, maar eerder een herstel van de oorspronkelijke geomorfologie. Wel kunnen de werkzaamheden de mogelijke restanten van de hoeve (gebouwen en omgrachting) verstoren. In het nog te vervaardigen archeologische PvE moet de goede omgang met deze archeologische waarden verzekerd worden.

De geplande poel ligt bovendien grotendeels op de oude omgrachting van de hoeve (zie ook figuur 4). Cultuurhistorisch gezien kan ervoor gekozen worden om de geplande poel te vervangen door het opnieuw uitgraven van de oorspronkelijke omgrachting van het goed en het terug beleefbaar te maken in het landschap. Dit brengt evenwel enkele problemen met zich mee. Zo zal deze uitgraving archeologisch onderzocht moeten worden middels een proefsleuvenonderzoek of een begeleiding. Het geniet daarom de voorkeur om de poel in oostelijke richting te verplaatsen, waardoor de archeologische waarden behouden blijven en financiële kosten worden bespaard.

Advies

De geplande werkzaamheden brengen geen verstoring met zich mee van de aanwezige cultuurhistorische waarden in het plangebied. Ze dragen, daarentegen, algemeen bij aan een versterking van het cultuurhistorische landschap.

Wel zullen de geplande werkzaamheden op een aantal locaties eventueel aanwezige archeologische vindplaatsen verstoren. Een verantwoorde omgang met deze resten moet duidelijk beschreven worden in een nog te vervaardigen Programma van Eisen voor een archeologische begeleiding.

Literatuur

Waterschap De Dommel, 2014. *Projectplan Buulder Aa*.

Figuren

Figuur 1: Ligging van het onderzoeksgebied met aanduiding van deelgebieden (rode lijn). Inzet: ligging in Nederland (ster).

Figuur 2: Maatregelenkaart (bron: Waterschap De Dommel).

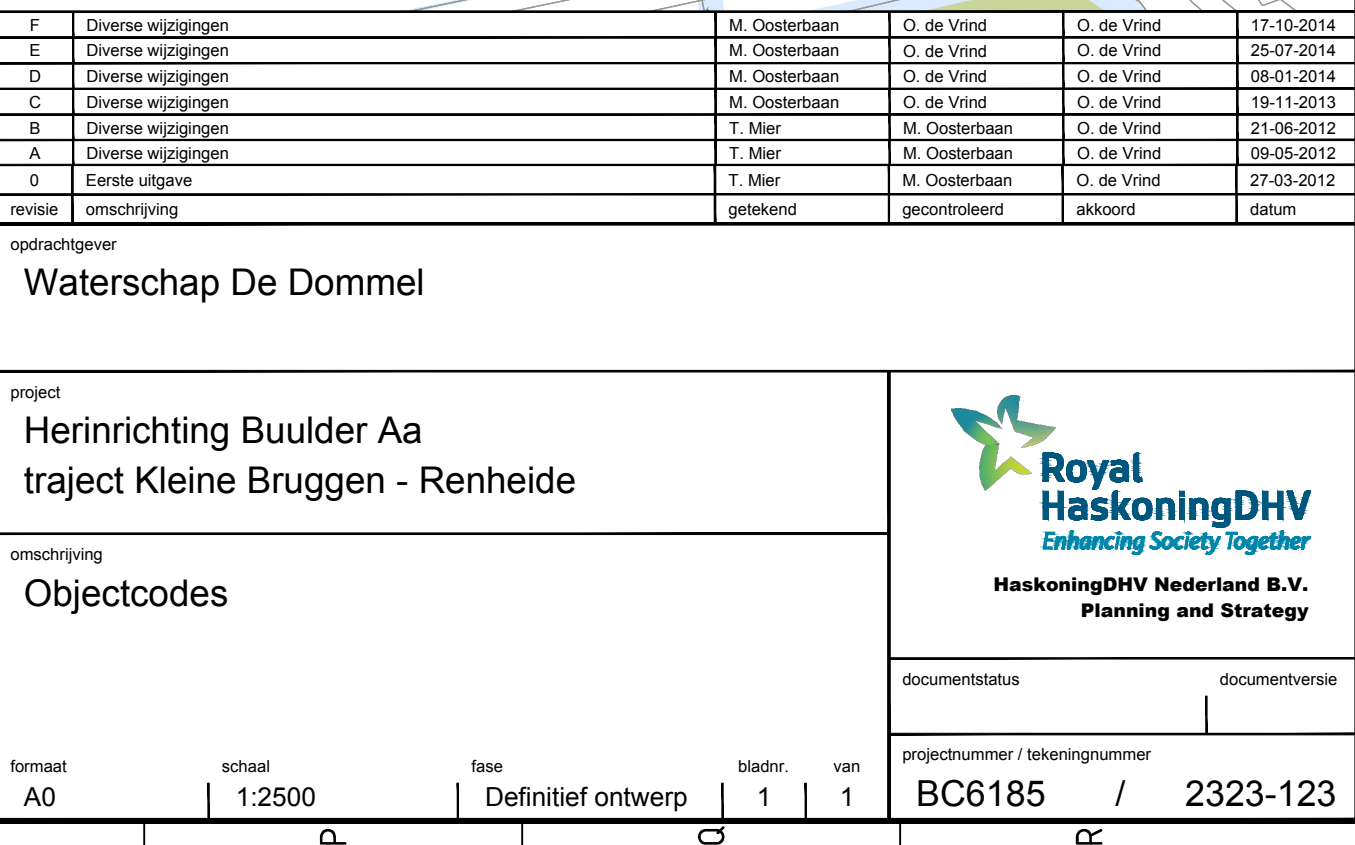
Figuur 3. Overzicht van de cultuurhistorische elementen in de omgeving van het plangebied (naar CHW en Erfgoedkaart).

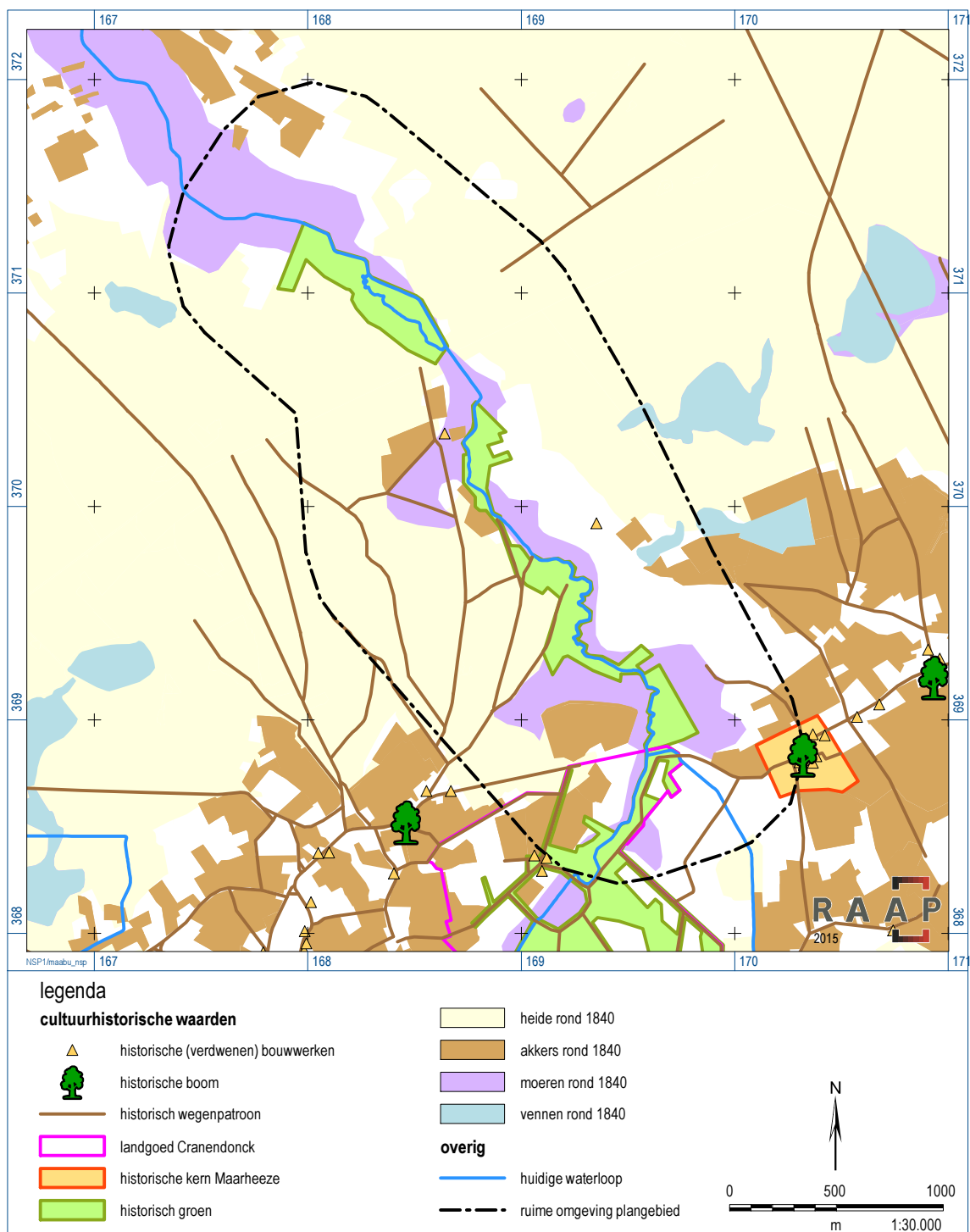
Figuur 4. Weergave van de ingrepen op de kadastrale minuut omstreeks 1830 ter hoogte van de verdwenen hoeve Raadbroek.

Figuur 5. Uitsnede van de historische kaart omstreeks 1900 ter hoogte van het plangebied (rode lijn; bron: www.watwaswaar.nl).

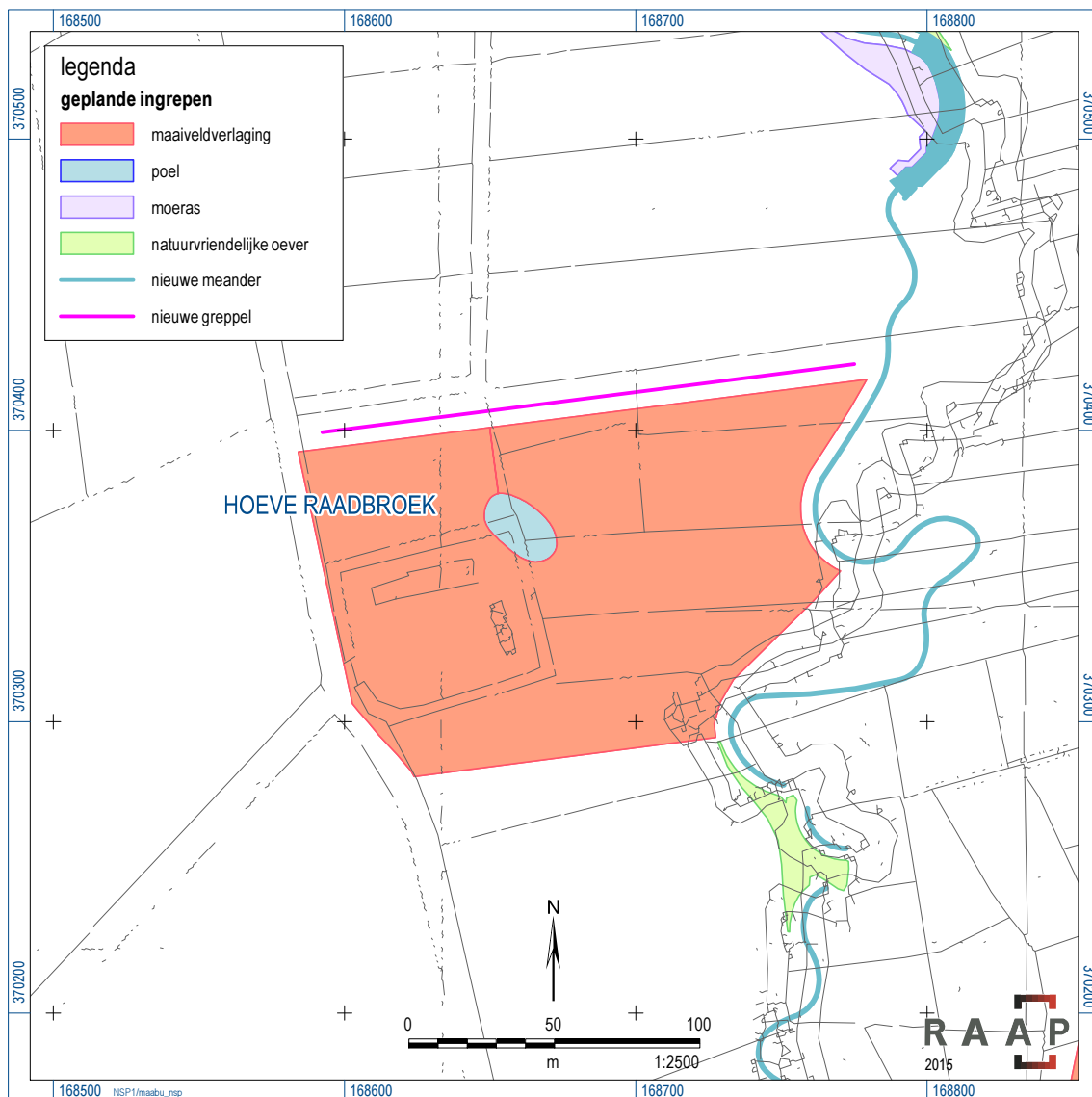

Figuur 1: Ligging van het onderzoeksgebied met aanduiding van deelgebieden (rode lijn). Inzet: ligging in Nederland (ster).

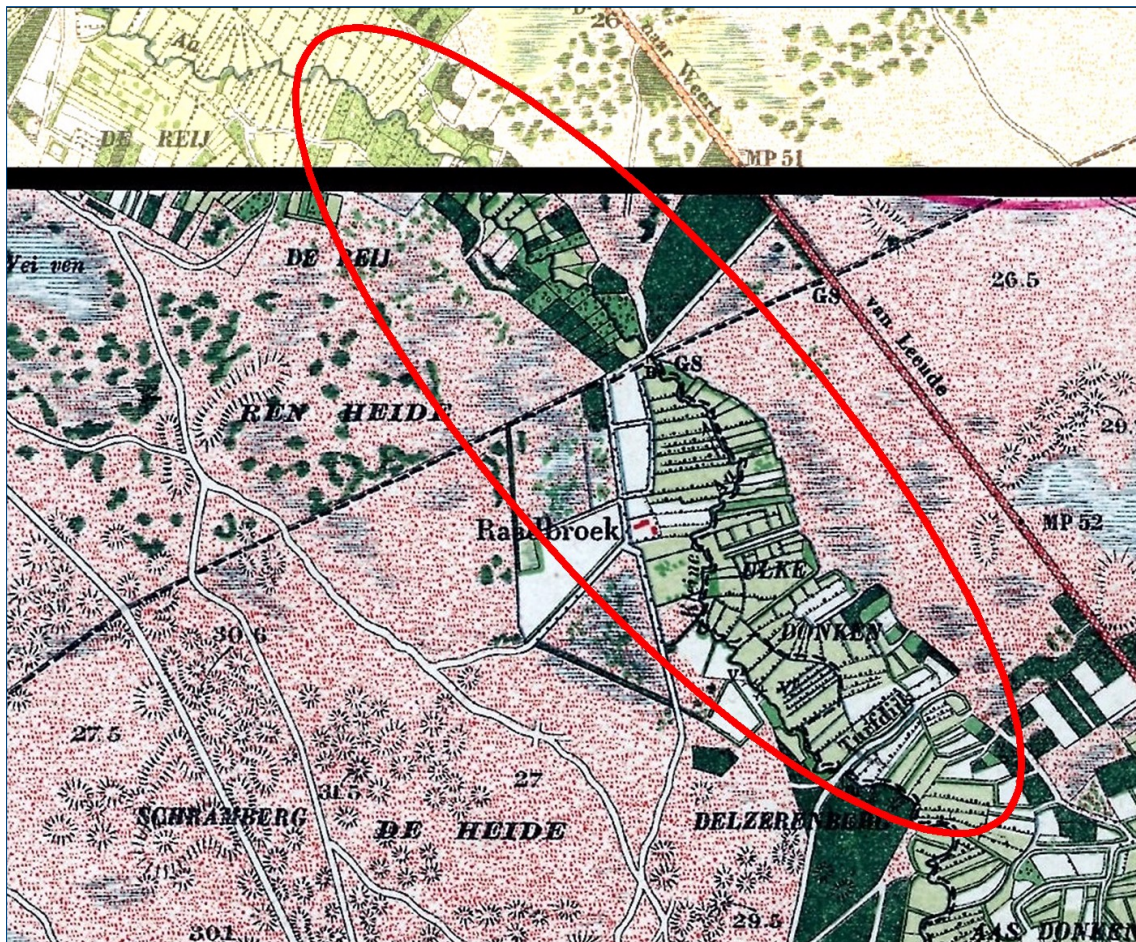

Figuur 3. Overzicht van de cultuurhistorische elementen in de omgeving van het plangebied (naar CHW en Erfgoedkaart).

Figuur 4. Weergave van de ingrepen op de kadastrale minuut omstreeks 1830 ter hoogte van de verdwenen hoeve Raadbroeck.

Figuur 5. Uitsnede van de historische kaart omstreeks 1900 ter hoogte van het plangebied (rode lijn; bron: www.watwaswaar.nl).